

Оксентюк А. М.,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник

Науково-дослідного інституту публічного права, адвокат

ШАХРАЙСТВО З ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ

Анотація. Дана стаття присвячена дослідженню кримінально-правової характеристики шахрайства з фінансовими ресурсами.

В статті зауважено, визначено, що шахрайство, як базове кримінальне правопорушення, полягає у заволодінні майном шляхом обману або зловживання довірою та підкреслено, що шахрайство має численні спеціальні види залежності від об'єкту злочинного посягання. Зауважено, що ключова відмінність шахрайства від інших кримінальних правопорушень проти власності полягає в тому, що потерпілий добровільно передає майно винній особі внаслідок обману або зловживання довірою, а у випадку інших кримінальних правопорушень проти власності безпосереднє вилучення майна злочинцем здійснюється у більшості випадків без згоди власника. Здійснено кримінально-правову кваліфікацію шахрайства, яка охоплює об'єкт (право власності), предмет (чуже майно), об'єктивну сторону (заволодіння майном або придбання права на нього шляхом обману та/або зловживання довірою), суб'єктивну сторону (прямий умисел і корисливий мотив) та суб'єкт кримінального правопорушення (осудна фізична особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності). Підкреслено, що шахрайство з фінансовими ресурсами у кримінальному законодавстві визначено як спеціальний склад кримінального правопорушення, що відрізняється від загального шахрайства специфічним предметом – чітко визначеними видами фінансових ресурсів на яке здійснюється злочинне посягання. Зауважено, що в об'єктивна сторона шахрайства з фінансовими ресурсами набуває нових, складніших форм, які використовують можливості інформаційних технологій для приховування злочинної діяльності та полегшення доступу до відповідних фондів. Підкреслено, що формами вчинення шахрайства з фінансовими ресурсами з використання інформаційних технологій може включати подання неправдивих електронних документів, використання вразливостей програмного забезпечення або баз даних, застосування методів соціальної інженерії у цифровому просторі, а також створення фіктивних компаній для отримання бюджетних коштів та інше.

Ключові слова: кримінальні правопорушення, шахрайство, шахрайство з фінансовими ресурсами, інформаційні технології, кримінально-правова характеристика, кіберзлочинність.

Oksentiuk A. M. Fraud with financial resources

Abstract. The article noted that the development of information technologies has significantly changed the nature of fraud with financial resources, which makes it relevant to study its criminal aspects. It is determined that fraud, as a basic criminal offense, is the seizure of property by deception or abuse of trust and emphasized that fraud has numerous special views of dependence on the object of criminal encroachment. It is noted that the key difference between fraud and other criminal offenses against property is that the victim voluntarily transfers the property to the guilty person as a result of deception or abuse of trust, and in the case of other criminal offenses against property, the direct seizure of property by the offender is carried out in most cases without the owner's consent. The criminal law qualification of fraud, which covers an object (property right), subject (alien property), objective side (seizure of property or acquisition of the right to it by deception and/or abuse of trust), subjective side (direct intent and selfish motive) and subject of criminal law. It is emphasized that fraud with financial resources in criminal law is defined as a special composition of a criminal offense, which differs from general fraud with a specific subject – clearly defined types of financial resources on which criminal assault is carried out. It is noted that in the context of information technology development, the objective side of fraud with financial resources takes on new, more complex forms that use the possibilities of information technologies to conceal criminal activity and facilitate access to the relevant funds. It is emphasized that the forms of fraud with financial resources for the use of information technology may include the submission of false electronic documents, the use of software or databases, the use of social engineering methods in digital space, as well as the creation of fictitious companies for budgetary funds and more.

Key words: criminal offenses, fraud, fraud with financial resources, information technologies, criminal law characteristics, cybercrime.

Постановка проблеми. Дослідження кримінально-правової характеристики шахрайства з фінансовими ресурсами в є надзвичайно важливим, адже стрімке впровадження цифрових технологій трансформувало традиційні схеми обману, дозволивши зловмисникам діяти анонімно та глобально. З огляду на значне зростання кількості випадків шахрайства в Україні та специфіку його проявів у кіберпросторі (фішинг, використання вразливостей програмного забезпечення, соціальна інженерія, створення фіктивних компаній онлайн та ін.), виникає нагальна потреба в адаптації правової системи до сучасних викликів кіберзлочинності, розробки нових механізмів кримінально-правової протидії та удосконалення норм для ефективного розслідування і покарання за такі кримінальні правопорушення. Глибокий аналіз об'єктивної та суб'єктивної сторін таких кримінальних правопорушень, а також розробка ефективних механізмів їх кваліфікації і доказування, є ключовими для захисту фінансової безпеки держави, установ та громадян в умовах постійної еволюції кіберзлочинності.

Дослідження кримінально-правової характеристики шахрайства з фінансовими ресурсами в є надзвичайно важливим, адже статистичні дані демонструють загрозливу тенденцію до зростання шахрайства в Україні, що підкреслює нагальну потребу в посиленні заходів боротьби з цим видом злочинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізовано останні дослідження у сфері кримінально-правової характеристики шахрайства з фінансовими ресурсами. Визначено, що науковці зосереджують увагу на адаптації правової системи до сучасних викликів кіберзлочинності та розробці нових механізмів кримінально-правової протидії. Зокрема, Н.В. Головей у своїй роботі розглядає кримінально-правову та кримінологічну характеристику шахрайства, Д. Фоменко та Н. Тимошенко аналізують поняття шахрайства та його особливості, дослідження Г.С. Резніченко та І.М. Чекмарьової присвячені особливостям кваліфікації шахрайства, вчиненого шляхом незаконних операцій із використанням електронно-обчислювальної

техніки, а Ю.А. Дорохіна та А.О. Іляшко розглядають окремі потреби розмежування шахрайства та шахрайства з фінансовими ресурсами. Загалом, останні дослідження у цій сфері підкреслюють важливість глибокого аналізу об'єктивної та суб'єктивної сторін такого виду кримінальних правопорушень, а також розробки ефективних механізмів його кваліфікації і доказування для захисту фінансової безпеки держави, юридичних та фізичних осіб в умовах стрімкої еволюції кіберзлочинності.

Мета статті полягає здійсненні кримінально-правовій характеристиці шахрайства з фінансовими ресурсами.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч.1 ст.190 КК України «Шахрайство» – це «заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство)» [2]. Слід зауважити, що шахрайство виступає спеціальним складом таких кримінальних правопорушень, як ст. 222 КК України «Шахрайство з фінансовими ресурсами», ст. 262 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем», ст. 308 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем», ст. 312 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем», ст. 313 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням», ст. 357 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження», ст. 362 КК України «Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється

в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї», ст. 410 КК України «Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем» [2]. Враховуючи зауважене підкреслимо, що шахрайство у кримінальному законодавстві України, визначене як заволодіння майном через обман чи зловживання довірою, є базовим кримінальним правопорушенням, що має численні спеціальні види, які стосуються специфічних предметів (наприклад, зброя, наркотики, фінансові ресурси та ін.) або способів вчинення, що відображає різноманіття проявів шахрайства у різних сферах, включаючи сучасні технологічні схеми його вчинення, щодо фінансових ресурсів [9, с. 289].

Відмежування шахрайства від інших кримінальних правопорушень проти власності є важливим завданням у кримінальному праві, оскільки вони мають схожий об'єкт посягання – власність. Ключовою ознакою шахрайства, що відрізняє його від інших форм посягань на власність, є те, що потерпілий сам, хоч і внаслідок обману чи зловживання довірою, добровільно передає майно винній особі. Інші кримінальні правопорушення проти власності (крадіжка, грабіж, розбій та ін.) передбачають безпосереднє вилучення майна винним, без або всупереч волі власника чи володільця. Так, як зауважують Д. Фоменко та Н. Тимошенко «шахрайство істотно відрізняється від інших кримінальних правопорушень проти власності, оскільки здійснюється шляхом обману або зловживання довірою» [3, с. 123].

Кримінально-правова характеристика шахрайства включає такі елементи, як об'єкт, предмет, об'єктивна та суб'єктивна сторони, суб'єкт кримінального правопорушення, а також кваліфікуючі ознаки, які обтяжують кримінальну відповідальність за скоєння цього виду кримінального правопорушення [9, с. 290].

У класичному розуміння елементи кримінально-правової характеристики шахрайства характеризуються наступним:

1. Об'єкт та предмет кримінального правопорушення «майно або придбання права на майно» [2]. При шахрайстві безпосереднім об'єктом є право власності, тобто право володіти, користуватися та розпоряджатися майном, предметом – чуже майно, на яке спрямоване злочинне посягання. Для шахрайства характерно, що потерпілий, будучи введений в оману або перебуваючи під впливом зловживання довірою, сам передає це майно або право на нього винній особі. На думку Д. Фоменко та Н. Тимошенко «у теорії кримінального права вироблена система ознак його як елемента кожного викрадення: фізична ознака – матеріальність предмета розкрадання...; економічна ознака – предметом викрадення може бути тільки річ, яка має певну економічну цінність ...; юридична ознака – предметом шахрайства може бути лише чуже майно» [3, с. 120].

2. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення включає в себе діяння (активні дії), що полягає у заволодінні чужим майном або придбанні права на нього. Як зауважує Н.В. Головей «шахрайство у формі заволодіння чужим майном – це протиправне облудне вилучення майна у потерпілого і звернення його на користь винної особи. Шахрайство, шляхом придбання права на чуже майно – це протиправне отримання права користування, володіння чи розпорядження майном» [4, с. 153]. Ключовими для шахрайства є способи його вчинення – обман (полягає у повідомленні завідомо неправдивих відомостей або приховуванні істотних фактів, які б вплинули на рішення потерпілого про передачу майна); зловживання довірою (використання довірливих відносин, які склалися між злочинцем і потерпілим для заволодіння майном); наслідки (обов'язковим наслідком є заподіяння майнової шкоди потерпілому у вигляді зменшення його майна або неможливості його отримати у майбутньому); прямий причинно-наслідковий зв'язок між діянням (обманом/зловживанням довірою) та наслідком (заподіянням шкоди).

3. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом та корисливим мотивом: 1) прямий умисел (особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій (що вона обманює або зловживає довірою), передбачає настання шкідливих наслідків (заволодіння чужим майном) і бажає їх настання); 2) корисливий мотив (прагнення до незаконного збагачення за рахунок чужого майна). На думку Г.С. Резніченко та І.М. Чекмарьової «Необхідною і достатньою складовою підстави кримінальної відповідальності за шахрайство (ст. 190 КК) є усвідомлення суб'єктом кримінального правопорушення того факту, що предмет кримінального правопорушення є чужим для нього, що він заволодіває чужим майном за відсутності будь-якого права на нього» [5, с. 559].

4. Суб'єкт кримінального правопорушення – осудна фізична особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність (як правило, 16 р.). Аналізуючи статистичні показники щодо осіб, яким повідомлено підозру у скоєнні шахрайства у 2023 р. (самому «піковому» показнику останніх років) [6] можемо охарактеризувати суб'єкта даного кримінального правопорушення, який найчастіше підозрюється у вчиненні шахрайських дій, як чоловіка 18-54 р. з базовою середньою та профільною середньою освітою, громадянина України, працездатного, який не працює і не навчається, при цьому раніше вчиняв кримінальні правопорушення та/або має непогашену судимість.

Аналіз ст.190 КК України дозволяє виділити наступні кваліфікуючі ознаки шахрайства: 1) за розміром шкоди: значна шкода (ч. 2, ч. 3), великі розміри (ч. 4), особливо великі розміри (ч. 5); 2) за суб'єктивним складом/організацією: повторність (ч. 2), за попередньою змовою групою осіб (ч. 2), організованою групою (ч. 5); 3) за способом вчинення: шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (ч. 4); 4) за умовами вчинення: в умовах воєнного чи надзвичайного стану (ч. 3) [2].

Слід зауважити, що КК України у ст. 222 визначає такий різновид шахрайства в еконо-

мічній сфері, як «шахрайство з фінансовими ресурсами» – «надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак кримінального правопорушення проти власності» [2]. Шахрайство з фінансовими ресурсами, передбачене ст. 222 КК України, є спеціальним складом кримінального правопорушення, що вимагає чіткого відмежування від загального складу шахрайства (ст. 190 КК України) для правильної кримінально-правової кваліфікації. Головна відмінність полягає у специфічному предметі кримінального правопорушення, адже якщо предметом загального шахрайства є будь-яке чуже майно або право на майно, то у випадку шахрайства з фінансовими ресурсами ним виступають чітко визначені види фінансових коштів: кредити, дотації, субвенції, субсидії, інші бюджетні кошти, а також відшкодування зборів (обов'язкових платежів). Ця конкретизація предмета кримінального правопорушення також зумовлює й особливості об'єктивної сторони, де обман спрямований саме на отримання зазначених фінансових ресурсів, наприклад, шляхом подання неправдивих документів, або на їхнє нецільове використання. Таким чином, стаття 222 КК України є пріоритетною для застосування у випадках, коли посягання відбувається на фінансові ресурси визначеного характеру, адже вона деталізує умови та об'єкт злочинного посягання, що не охоплюється загальною нормою. На думку Ю.А. Дорохіна та А.О. Іляшко «головними критеріями розмежування злочинів, передбачених ст. ст. 222 і 190 КК України, є спрямованість умислу та момент його виникнення. У разі шахрайства з фінансовими ресурсами умисел винного спрямований на тимчасове отримання кредитних коштів з наступним, можливо, несвоєчасним їх поверненням» [7, с. 92].

Враховуючи обмежений обсяг даного дослідження зупинимося більш детально на об'єктивній стороні шахрайства з фінансовими ресурсами в. Об'єктивна сторона шах-

райства з фінансовими ресурсами (стаття 222 КК України) в контексті інформаційних технологій характеризується діями, спрямованими на незаконне отримання або нецільове використання фінансових ресурсів. Ключовим способом вчинення цих дій є обман відповідних органів чи установ (наприклад, банків, державних фондів та ін.), який реалізується за допомогою інформаційних технологій [10, с. 187].

Висновки. Розвиток інформаційних технологій значно змінив характер шахрайства з фінансовими ресурсами, що робить актуальним вивчення його кримінально-правових аспектів, адже, глибокий аналіз об'єктивних і суб'єктивних ознак даного виду кримінального правопорушення, а також розробка ефективних методів їх кваліфікації мають вирішальне значення для забезпечення фінансової безпеки держави, юридичних та фізичних осіб. Шахрайство, визначене як заволодіння майном шляхом обману або зловживання довірою, є базовим кримінальним правопорушенням, який має численні спеці-

альні види, що стосуються конкретних предметів, таких як зброя, наркотики, або фінансові ресурси та відображає різноманіття проявів шахрайства у різних сферах, включаючи сучасні технологічні схеми, пов'язані з фінансовими ресурсами.

Шахрайство з фінансовими ресурсами є спеціальним складом кримінального правопорушення, що відрізняється від загального шахрайства специфічним предметом – чітко визначеними видами фінансових коштів, такими як кредити, дотації, субвенції, субсидії та інші бюджетні кошти. В об'єктивна сторона шахрайства з фінансовими ресурсами набуває нових, складніших форм, що використовують можливості цифровізації для приховування злочинної діяльності і полегшення доступу до фондів, що може включати подання неправдивих електронних документів, використання вразливостей програмного забезпечення або баз даних, застосування методів соціальної інженерії у цифровому просторі, створення фіктивних компаній для отримання бюджетних коштів та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 22.07.2025)
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1336> (дата звернення: 09.07.2025)
3. Фоменко Д, Тимошенко Н. Поняття шахрайства та його особливості *Юридичний вісник*, 2014/2. С. 119-124. URL: <http://yuv.onua.edu.ua/index.php/yuv/article/view/692/668> (дата звернення: 15.07.2025)
4. Головей Н.В. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика шахрайства. С. 152-155. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/17431/1/%D0%A0%D0%98%D0%9C%D0%86%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E-%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%92%D0%90%20%D0%A2%D0%90%20%D0%9A-%D0%A0%D0%98%D0%9C%D0%86%D0%9D%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%A7%D0%9D%D0%90.pdf> (дата звернення: 14.07.2025)
5. Резніченко Г.С., Чекмарьова І.М. Особливості кваліфікації шахрайства, учиненого шляхом незаконних операцій із використанням електронно-обчислювальної техніки. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2024. С. 558-560. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2024/135.pdf (дата звернення: 09.07.2025)
6. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 11.07.2025)
7. Дорохіна Ю.А., Іляшко А.О. Окремі потреби розмежування шахрайства та шахрайства з фінансовими ресурсами. *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: юридичні науки*. С. 91-94. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/3_2019/18.pdf (дата звернення: 10.07.2025)
8. Шахрай зумів виманити в Google та Facebook \$100 мільйонів. ДМ Media sapiens. URL: <https://ms.detector.media/kiberbezpeka/post/18833/2017-04-28-shakhray-zumiv-vymanity-v-google-ta-facebook-100-milyoniv/> (дата звернення: 19.07.2025)
9. Шкута О.О. Кримінальна відповідальність за шахрайство в сфері нерухомого майна. *Право і суспільство*. № 2024 Т. 1 С. 287-293. http://pravoisuspiilstvo.org.ua/archive/2024/1_2024/part_2/45.pdf

10. Oleh Shkuta, Maksym Korniienko, Mykola Yankovyi (2022) Foreign experience of preventing military and economic crimes (Зарубіжний досвід запобігання військово-економічній злочинності). Baltic Journal of Economic Studies. Vol. 8 № 4. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», (2022). P. 185-190 <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1937/1946>

Дата першого надходження рукопису до видання: 20.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 14.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025